

Byzantina Symmeikta

Vol 31 (2021)

BYZANTINA SYMMEIKTA 31

Βιβλιοκρισία: Τὸ Βυζάντιο κατὰ τοὺς Παλαιολόγειους Χρόνους: Σχέσεις Ανατολῆς καὶ Δύσεως καὶ ἀφετηρία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, ἐπιμέλεια ἐκδόσεως Γεωργία Ξανθάκη-Καραμάνου, [Ἰνστιτούτο Ἑρευνας Βυζαντινοῦ Πολιτισμοῦ, Σειρὰ Ἐκδόσεων – II] Ἀθήνα 2017

Ηλίας Α. ΓΙΑΠΕΝΗΣ

doi: [10.12681/byzsym.28839](https://doi.org/10.12681/byzsym.28839)

Copyright © 2021, Ηλίας Α. ΓΙΑΠΕΝΗΣ

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

ΓΙΑΠΕΝΗΣ Η. Α. (2021). Βιβλιοκρισία: Τὸ Βυζάντιο κατὰ τοὺς Παλαιολόγειους Χρόνους: Σχέσεις Ανατολῆς καὶ Δύσεως καὶ ἀφετηρία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, ἐπιμέλεια ἐκδόσεως Γεωργία Ξανθάκη-Καραμάνου, [Ἰνστιτούτο Ἑρευνας Βυζαντινοῦ Πολιτισμοῦ, Σειρὰ Ἐκδόσεων – II] Ἀθήνα 2017. *Byzantina Symmeikta*, 31, 529–533. <https://doi.org/10.12681/byzsym.28839>

Τὸ Βυζάντιο κατὰ τοὺς Παλαιολόγειους Χρόνους: Σχέσεις Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως καὶ ἀφετηρία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, ἐπιμέλεια ἐκδόσεως ΓΕΩΡΓΙΑ ΞΑΝΘΑΚΗ-ΚΑΡΑΜΑΝΟΥ [Ἴνστιτούτο Ἑρευνας Βυζαντινοῦ Πολιτισμοῦ, Σειρὰ Ἑκδόσεων - II] Ἀθήνα 2017, σελ. xviii+417. ISBN: 978-960-02-3311-7

Ὁ τόμος συνενώνει τὰ πρακτικὰ δύο Συνεδρίων, τὰ ὁποῖα διοργανώθηκαν ἀπὸ τὸ Ἴνστιτούτο Ἑρευνας Βυζαντινοῦ Πολιτισμοῦ καὶ ἔλαβαν χώρα στὸν Μυστρά, ἐμβληματικὴ καὶ ταιριαστὴ ἔδρα του, στὶς ἀρχὲς Νοεμβρίου τοῦ 2015 καὶ στὸ τέλος Μαΐου τοῦ 2016. Τὸ πρῶτο ἐξ αὐτῶν εἶχε ὡς ἀντικείμενο τὴν εὐρύτατη θεματικὴ *Τὸ Βυζάντιο κατὰ τοὺς Παλαιολόγειους Χρόνους: Σχέσεις Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως καὶ ἀφετηρία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ*, ἐνῶ τὸ δεύτερο ἐπιλέχθηκε νὰ ἐπικεντρωθεῖ στὸ θέμα *Τὸ Βυζάντιο κατὰ τοὺς Παλαιολόγειους Χρόνους: ἀφετηρία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ*, νοούμενο ὡς ὀργανικὴ συνέχεια καὶ ἐξέλιξη τοῦ πρώτου.

Ἡ σύλληψη τῆς ὀργανικῆς σύνδεσης τῶν πορισμάτων τῶν δύο Συνεδρίων ἐπιβεβαιώνεται καὶ μὲ τὴν συνέκδοση τῶν Πρακτικῶν τους στὸν παρουσιαζόμενο τόμο ποὺ ἐτοιμάσθηκε ὑπὸ τὴν ἐπιμέλεια τῆς Ὁμότιμης Καθηγήτριας Γεωργίας Ξανθάκη-Καραμάνου καὶ ἐντάχθηκε στὴν σειρὰ ἐκδόσεων τοῦ Ἴνστιτούτου. Οἱ συμβολὲς στὸν τόμο ἔχουν ἀποτυπωθεῖ στὴν ἑλληνικὴ, μὲ σύντομη ἀγγλικὴ περίληψη. Μία μόνον συμβολὴ ἔχει δοθεῖ στὴν ἀγγλικὴ (χωρὶς τὴν ὑπαρξὴ περιλήψης στὴν ἑλληνικὴ ἢ σὲ ἄλλη ξένη γλῶσσα).

Ὁ τόμος χωρίζεται σὲ δύο μέρη. Προτάσσονται Κατάλογος τῶν συνολικὰ δεκαεννέα συγγραφέων, μὲ σύντομο βιογραφικὸ σημείωμα (σσ. ix-xiv), καθὼς καὶ τὰ Περιεχόμενα τοῦ τόμου (σσ. xv-xviii). Στὸ πρῶτο μέρος, ποὺ ἐκτείνεται στὶς σελίδες 1-267, φιλοξενοῦνται δεκατέσσαρες συμβολὲς ἰσάριθμων ἐρευνητῶν καὶ πανεπιστημιακῶν διδασκάλων ποὺ ἀποτυπώνουν τὶς ἀνακοινώσεις στὸ Συνέδριο τοῦ 2015, χωρισμένες σὲ τέσσαρες θεματικὲς ἐνότητες. Προτάσσονται Πρόλογος (σσ. xxi-xxvi) τῆς Καθ. Ξανθάκη-Καραμάνου, καὶ Προσφώνηση (σσ.

xxvii-xxix) τοῦ Παναγιωτάτου Μητροπολίτου Μονεμβασίας καὶ Σπάρτης κκ. Εὐσταθίου.

Ἡ πρώτη θεματικὴ ἐνότητα (Θεολογία - Φιλοσοφία - Ἐπιστῆμες, σσ. 1-21) περιλαμβάνει τρεῖς σύντομες συμβολές. Ὁ Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Μεσσηνίας κκ. Χρυσόστομος Σαββάτος ἐξετάζει τὸ κεντρικὸ ζήτημα τῶν ἐνωτικῶν προσπαθειῶν μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσης κατὰ τοὺς Παλαιολόγειους Χρόνους, ἐπισημαίνει τὶς πολιτικὲς προϋποθέσεις, ἀναδεικνύει τὶς θεολογικὲς καὶ κοινωνικὲς ἀντιθέσεις, καὶ ἐπιχειρεῖ νὰ ἐξηγήσει τὴν τελικὴ ἀποτυχία τοῦ σχετικῆς διαλόγου (σσ. 4-12). Ὁ προσφάτως ἐκδημήσας Καθηγητὴς καὶ Ἀκαδημαϊκὸς Εὐάγγελος Μουτσόπουλος ἐξέτασε τὴν συμβολὴ τοῦ Γεωργίου Γεμιστοῦ Πλήθωνα στὴν ἀποκατάσταση τῆς φιλοσοφίας τοῦ Πλάτωνα στὴ Δύση (σσ. 13-17). Ἡ ἐνότητα «κλείνει» μὲ τὴν συμβολὴ τοῦ Ὁμοτίμου Καθηγητῆ καὶ Ἀκαδημαϊκοῦ Χρήστου Σ. Ζερφεοῦ μὲ θέμα τὰ γεωφυσικὰ φαινόμενα κατὰ τοὺς Παλαιολόγειους Χρόνους, ἡ ὁποία μὲ τὴν συντομία τῆς φανερώσει τὴν ἀνάγκη γιὰ περαιτέρω συστηματικὴ ἐνασχόληση σχετικὰ μὲ τὸ ἐν λόγω ζήτημα.

Ἡ δευτέρη θεματικὴ ἐνότητα (Βυζαντινὴ Φιλολογία, σσ. 23-61) περιλαμβάνει τρεῖς ἀξιόλογες συμβολές. Ὁ Ὁμότιμος Καθηγητὴς Ἀπόστολος Καρπόζηλος διερευνᾷ τὸν χαρακτῆρα καὶ τὸ περιεχόμενον τῶν ἐπιστολῶν τοῦ ἐπαίτη λογίου Θεοδώρου Ὑρτακηνοῦ (σσ. 25-40). Ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ ὅτι στὸ μεταξὺ κυκλοφορήθηκε ἀπὸ τὸν Καθηγητὴ Καρπόζηλο καὶ τὸν προσφάτως ἐκδημήσαντα Καθηγητὴ Γεώργιο Φατοῦρο ἡ κριτικὴ ἔκδοση τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Ὑρτακηνοῦ μὲ ἀγγλικὴ μετάφραση καὶ σχόλια, στὴν ὁποία ἀξίζει νὰ ἐγκύψει ὁ ἐνδιαφερόμενος ἀναγνώστης¹. Ἡ Καθηγήτρια Σοφία Κοτζάμπαση μελετᾷ τὸ ἐξαιρετικὰ ἐνδιαφέρον θέμα τῆς παρουσίας τῶν δυτικῶν περιγκιπισσῶν στὴν αὐτὴ τῶν Παλαιολόγων (σσ. 41-52). Ὁ Καθηγητὴς Ἰωάννης Πολέμης μελετᾷ τὴν πραγματεία τοῦ λογίου τοῦ 14ου αἰῶνα Ἰσαὰκ Ἀργυροῦ *Περὶ διακρίσεως μετοχῆς Θεοῦ ἐν τέσσαρσι τρόποις* (σσ. 53-61). Ἡ μελέτη αὐτὴ ἀξίζει νὰ συνδυασθεῖ μὲ τὴν προσφυγὴ στὴν κριτικὴ ἔκδοση τοῦ ἐξεταζόμενου κειμένου (στὸ πλαίσιο τῆς ὑπὸ ἐκτύπωση ἔκδοσης ἀπὸ τὸν Καθ. Πολέμη του συνόλου τῶν θεολογικῶν ἔργων τοῦ συγγραφέα)². Ἀξιόλογη ἐπίσης ἐμφανίζεται καὶ ἡ στὸ μεταξὺ διαθέσιμη μελέτη τῆς Anna Gioffreda, ποὺ κυκλοφορήθηκε τὸ 2020³.

1. A. KARPOZELOS – G. FATOUROS, *The Letters of Theodoros Hyrtakenos*, Athens 2017.

2. I. D. POLEMIS, *Isaaci Argyri omnia theologica necnon Iohannis ex-imperatoris Cantacuzeni Oratio adversus Argyrum* (Corpus Christianorum. Series Graeca), Turnhout 2021.

3. A. GIOFFREDA, *Tra i libri di Isacco Argiro*, Berlin – Boston 2020.

Στην τρίτη και έκτενέστερη ένότητα του τόμου (Βυζαντινή Ιστορία - Θεσμοί, σσ. 63-164) περιλαμβάνονται τέσσαρες πολύ ενδιαφέρουσες μελέτες. Ο Διευθυντής Έρευνών Στυλιανός Λαμπάκης έντοπίζει (σσ. 65-80) στοιχεία στα όποια ο λόγιος και ιστορικός Γεώργιος Παχυμέρης αξιοποιεί την ιδιότητά του ως Πολίτης και την άμεση σύνδεσή του με την κατ' έξοχήν Πόλη, για να καταγράψει δεδομένα της πολιτικής των αυτοκρατόρων Μιχαήλ Η' (1259-1282) και Άνδρονίκου Β' (1281-1328). Ακολούθως, ο νύν Άναπληρωτής Καθηγητής Ήλιος Ταξίδης εξετάζει τον ρόλο θεοσημιών, όνειρων και όραμάτων στο ιστοριογραφικό έργο του Δούκα σε σχέση με την Ένωση των Έκκλησιών (σσ. 81-93). Ο Δρ Δημήτριος Βαχαβιώλος μελετά τα άποτελέσματα του Όρου της Ένωσης στην Σύνοδο της Φερράρας-Φλωρεντίας για την έκκλησιαστική ιστορία της Λακεδαιμονίας κατά την περίοδο έως το 1460 (σσ. 95-122). Στην συνέχεια ο Καθηγητής Άλέξιος Γ. Κ. Σαββίδης έπιχειρεί μία ανασύσταση της εικόνας της αυτοκρατορίας της Τραπεζούντας στα συνθετικά βυζαντινολογικά και μεσαιωνολογικά έργα της νεότερης και σύγχρονης ιστοριογραφίας (σσ. 123-151). Στην τελευταία συμβολή της ένότητας, ή Καθηγήτρια Κέλλυ Μπουρδάρα εξετάζει την συνάντηση δικαίου και πολιτικής στην Σύνοδο που εξέτασε το ζήτημα του γάμου του Μιχαήλ της Ήπειρου με την Άννα Παλαιολογίνα, δίδοντας τελικώς άδεια τέλεσής του (σσ. 153-164).

Η τέταρτη και τελευταία θεματική του πρώτου μέρους άφορā σε πτυχές Άρχαιολογίας και Τέχνης (σσ. 165-267), ένω εύλόγως οί σχετικές ανακοινώσεις συμπληρώνονται από κατατοπιστικό φωτογραφικό υλικό. Ο Δρ Σταύρος Άρβανιτόπουλος εξετάζει την συναίρεση βυζαντινών και δυτικών καλλιτεχνικών έπιρροών στην οικία «του Φραγκόπουλου» στον Μυστρā (σσ. 167-189, Εικόνες 20). Η Δρ Ευάγγελία Πάντου διερευνā την ενδιαφέρουσα ιστορία του οικισμού και των μνημείων του Μυστρā κατά την μεταβυζαντινή περίοδο (σσ. 191-232, Εικόνες 10). Η νύν Άναπληρώτρια Καθηγήτρια Ήωάννα Σηλιοπούλου ανατέμνει στο έργο *Ταξιδεύοντας - Ο Μοριάς* του Νίκου Καζαντζάκη για να ανασυνθέσει την εικόνα του Μυστρā σε αυτό, αλλά και την συνάντηση του λογοτέχνη με τον εικαστικό, συντηρητή, θεωρητικό και λογοτέχνη Φώτη Κόντογλου (σσ. 233-267, Εικόνες 8).

Στο δεύτερο μέρος του τόμου, που έκτείνεται στις σελίδες 269-415, φιλοξενοούνται έξι συμβολές ισάριθμων έρευνητών και πανεπιστημιακών διδασκάλων που άποτυπώνουν τις ανακοινώσεις στο Συνέδριο του 2016, χωρισμένες σε τρεις θεματικές ένότητες. Στη διάρκεια του συγκεκριμένου Συνεδρίου τελέσθησαν τα έγκαίνια του Ίνστιτούτου Έρευνας Βυζαντινού

Πολιτισμού στο παλαιό κτήριο του Δημοτικού Σχολείου στον Μυστρά. Κατά συνέπεια, των συμβολών προτάσσονται Προσφωνήσεις του τότε Πρύτανη του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου Κωνσταντίνου Μασσέλου (σσ. 273-274) και της τότε Διευθύντριας του Ίνστιτούτου Καθ. Ξανθάκη-Καραμάνου (σσ. 275-278), καθώς και η Αντιφώνηση του Προέδρου της Δημοκρατίας Προκοπίου Παυλόπουλου (σσ. 279-281). Έπεται Προσφωνήση στο Συνέδριο του Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Μονεμβασίας και Σπάρτης κκ. Εύσταθίου (σσ. 283-285).

Η θεματική ένότητα «Ίστορία» (σσ. 287-340) περιλαμβάνει τέσσερις συμβολές. Έκκινεί με δύο μελέτες της Καθηγ. Ξανθάκη-Καραμάνου σχετικά με τις πραγματικότητες του 15ου αιώνα και τις γραμματειακές αποτυπώσεις τους. Η πρώτη αφορά στην εικόνα του Κωνσταντίνου ΙΑ΄ Παλαιολόγου ως πρότυπο ήγησης, όπως προκύπτει από τα έργα των λεγόμενων «ιστορικών της Άλωσης» Κριτόβουλου, Λαόνικου Χαλκοκονδύλη, Δούκα και Γεωργίου Σφρατζή (σσ. 289-303). Η δεύτερη μελέτη της Καθηγ. Ξανθάκη-Καραμάνου αφορά στην πρόσληψη του Θουκυδίδη στον Κριτόβουλο, έχει δοθεί στην αγγλική και εξετάζει ένδελεχώς την αξιοποίηση στοιχείων της σκιαγραφημένης από τον Θουκυδίδη ήγετικής μορφής του Περικλέους ως πρότυπο για περαιτέρω έπεξεργασίες από τον βυζαντινό λόγιο που έχει καταγράψει τα της Άλωσης και των πρώτων βημάτων της οθωμανικής εξουσίας (σσ. 305-318). Ακολούθως, ο Καθηγητής Ίωάννης Πολέμης συνεξετάζει και διερευνά συμπλεύσεις και αποκλίσεις αναφορικά με τον «έθνικό αυτοπροσδιορισμό» των Βυζαντινών σε δύο ενδιαφέροντα κείμενα, με την έκδοση και μελέτη των οποίων έχει επισταμένως ασχοληθεί: τὸ Ἄνωνυμο Ποίημα τῆς Μάλτας καὶ τὸν *Βυζάντιο* τοῦ Θεόδωρου Μετοχίτη (σσ. 319-329). Ἐπίσης, ὁ Δρ Χρήστος Πολάτωφ μελετᾶ συνοπτικὰ τὸ κρίσιμο θέμα τῆς δημιουργίας τῶν ἐννοιῶν τῆς ἐλληνικῆς συνείδησης καὶ τοῦ Νεώτερου Ἑλληνισμοῦ (σσ. 331-340).

Στην ένότητα «Λογοτεχνία - Λαογραφία» φιλοξενούνται δύο μελέτες. Η νῦν Ἐπίκουρη Καθηγήτρια Φωτεινὴ Πέρρα ἐξετάζει τὴν θέση καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ Μυστρά στα ἔργα τῶν περιηγητῶν καὶ τὴν νεοελληνικὴ λογοτεχνία ἕως τὰ μέσα τοῦ 20οῦ αἰῶνα (σσ. 343-353), ἐνῶ ὁ πρῶην Ἀναπληρωτῆς Καθηγητῆς Ἀριστείδης Δουλαβέρας μελετᾶ τὴν Ἄλωση στα τραγούδια, στοὺς Θρήνους καὶ στοὺς θρύλους τοῦ Ἑλληνισμοῦ (σσ. 355-377). Ἡ τελευταία ένότητα «Τέχνη» φιλοξενεῖ τὴν μελέτη τῆς Ὀμότιμης Καθηγήτριας Μελίτας Ἐμμανουὴλ γιὰ τὴν ζωγραφικὴ στα μνημεῖα τοῦ Μυστρά τοῦ 14ου καὶ 15ου αἰῶνα καὶ συνοδεύεται ἀπὸ πλούσιο φωτογραφικὸ ὕλικὸ (σσ. 381-417, Εἰκόνες 20).

Ὁ τόμος εἶναι κομψός, καὶ φροντισμένος ἐκδοτικὰ καὶ τυπογραφικὰ. Συνιστᾶ ἀξιόλογη συναγωγή ἐμπεριστατωμένων μελετῶν γιὰ τὴν Παλαιολόγεια περίοδο ἀπὸ καταξιωμένους ἐπιστήμονες μὲ γνώση καὶ εἰδίκευση τῆς περιόδου καὶ τῶν ἀναπτυσσόμενων θεμάτων. Ἰδιαίτερα γόνιμη κρίνεται ἡ συμβολὴ τοῦ συγκεκριμένου τόμου σὲ θέματα φιλολογίας, ἱστορίας τῶν ταυτοτήτων, τῶν εἰκόνων καὶ τῶν προσλήψεων, ἱστορίας καὶ πρόσληψης τοῦ Μυστρᾶ στὴν νεώτερη καὶ σύγχρονη περίοδο, καθὼς καὶ σὲ θέματα ἀρχαιολογίας καὶ ἱστορίας τῆς τέχνης. Σαφῶς μικρότερη προσοχὴ ἀφιερώνεται σὲ πτυχὲς κοινωνικῆς, πολιτικῆς καὶ οἰκονομικῆς ἱστορίας τῶν Παλαιολόγειων Χρόνων, στοιχεῖο τὸ ὁποῖο προφανῶς ἔχει σχεδιασθεῖ ὥστε νὰ καλυφθεῖ σὲ συνεδριακὲς πρωτοβουλίες ἢ/καὶ ἐκδοτικὸς καρπὸς τοῦ δραστήριου Ἰνστιτούτου στὸ προσεχὲς μέλλον.

ΗΛΙΑΣ ΓΙΑΡΕΝΗΣ
Ἰόνιο Πανεπιστήμιο